

E R D E M

Cilt: 2

EYLÜL 1986

Sayı: 6

ATATÜRK'E BİR İTHAF

AYDIN SAYILI*

Erdem'in bu sayısının bundan hemen sonraki sayfalarında Atatürk'ün ölümünden az sonra çıkmış ve bu vesile ile Atatürk'e ithaf edilmiş bir makalenin Türkçe çevirisi yayınlanmaktadır. Bu makale Tonyukuk yazıtına ilişkin olmaktan başka Türk kültürünün evrensel uygarlık tarihi içindeki yeri bakımından da çok ilginç bir makaledir. Bu itibarla çevirisinin Erdem'de çıkmasının çok uygun olacağı düşünüldü.

Görüldüğü üzere, makalenin yazarı M. Sprengling, Atatürk'e "Modern Türkiye'nin Bilge İlerişi" sözleriyle atıf yapmakta, ithafını bu sözlerle bağlamaktadır. Böyle bir benzetme Atatürk'ün 1923'te yaptığı Anadolu gezisi sırasında Akhisar'ı ziyaretinde de yapılmıştı. Bu konuda Basın Yayın Genel Müdürlüğünün (Matbuât ve İstihbârât Müdüriyyet-i Umûmiyyesi), yine 1923'te (Hicrî 1339), yayınladığı *Gazî Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında ...* adlı kitapta şu bilgiler veriliyor:

"Bu akşam saat yedibuçukta Belediye tarafından Türkocağında Başkumandan Paşa hazretleri şerefine bir ziyafet keşide olunmuştur. ... Ziyafetin sonlarında Türkocağı reisi Doktor Şemseddin Bey, Paşa hazretlerine hitaben bir nutuk irâd ederek demiştir ki:

"Dünya yüzünde hür ve müstakil bir Türkiye görmek istemeyen düşmanlar Mütâreke'den sonra Türk emellerinin adem-i tahakkuku hülyâsiyle bir an için sevindiler. Parçalanmış bir Türkiye, esir ve köle

* Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Bilim Tarihi Profesörü, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı.

olmuş bir millet ... İşte onların asırlardan beri hergün biraz daha kuvvet bulan ve yaklaştıklarına inandıkları gaye buydu. Fakat onlar kendi emellerine inandıkları kadar Türk'ün lâyezâl kudret ve kuvvetine inanmadılar, inanamadılar. İşte Türklük yaşıyor, bugün her zamankinden fazla bir feyiz ve kudretle yaşıyor ve yaşayacaktır.

“Çünkü Türklük öyle bir tâlie mazhardır ki onun hayat ve mema-tiyle alâkadâr, müşkil ve felâketli bir gün gelirse, onun Göktanrısı evvelâ öz evlâtlarından birinin dehâsını halk ve bahş eder; erkân-ı milleti bir bayrak altında götürür. Kâh demir dağları eriterek necât ve kurtuluş yolları bulur.

“O dehâ, zamanına göre, herhangi bir Türkoğlunda tecellî etmiştir. Bugün de tehlikeye düşmüş istiklâl ve hayat-i milletin halâsı için senin şahsında tecellî etti. Kitapların bize naklettiği eski bozkurt masalı üç senede bir hakikat oldu. Belki o zamanın Türklerini düştük-leri felâketten kurtaran ‘Pöрте Cend’ bir hayaldir. Fakat sen, ey azîz müncî, bugün Türkleri kurtaran hakikî bir dehâsın! Bu milletin siyah gecelerini sabahlara çıkararak, feryad ve figanını susturan, onu neş’e ve sevinç günlerine kavuşturan, ve bütün dünyanın husûmetine karşı istiklâl ve hayatını kurtaran sensin. Akhisar halkı bugün Halâskârına kavuştuğundan dolayı bîpâyân bir sevinç içindedir.”¹

“Böрте Cina” veya “Böрте Çine” Cengiz’in mensup olduğu kabi-lenin kökeni olarak görüldüğü gibi, bu ad bazı kaynaklarda bu kökeni belirleyen bir özel şahsın adı olarak da verilmektedir.² Zeki Velidi Togan’a göre, “Çingizin nesli efsanevî Bozkurt=Böрте Açına’dan türemiştir.”³

Eski Türk devlet geleneğinde *törü*, yani kanun ve nizam, tanrısal kökenli egemenlik veya hâkimiyetle ve kutla çok yakından bağlı sa-yılıyordu. Büyük devlet adamlarının, hakanlarının istisnâî yetenekleri, dehâları bu *kut* kavramı yoluyla açıklığa kavuşmaktaydı. Bu yetenek bir yönü ile de bilgelik ile birleşmekteydi.⁴ Bu itibarla Atatürk ile

¹ Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında, s. 89-90.

² Bkz., B.Y. Vladimirstov, *Moğolların İhtimaf Teşkilâtı, Moğol Göçebe Feodalizmi*, Türkçeye çeviren : Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara 1944, s. 84; *Türk Ansiklopedisi*, madde : “Bozkurt”, cilt 8, s.9, Ankara 1976.

³ A. Zeki Velidi Togan, *Moğollar, Çingiz ve Türkler*, İstanbul 1941, s. 16.

⁴ Bkz., örneğin, Halil İnalçık, “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariyeleri ve Gelenekleri”, *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayını, Ankara 1966, s. 259-271, 268-269; Abdülkadir Donuk, “İslâ-miyetten Önceki Türklerde Devlet Adamı Tipi”, *Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü dergisi, sayı 275, yıl 24, Mart 1986, s. 143-159, 146.

eski Türk hâkanlarının en büyükleri arasında bir çağrışım yapmak, bir bağ kurmak, gerçekten yerinde ve isabetli bir davranış sayılabilir.

Burada bu yazı çevirisinin yayınlanmasından maksat konunun ayrıntılarına girmek değildir. Makale, 1939'dan beri yapılmış önemli araştırmalar ışığında, konunun bazı teferruatı açısından eskimiş olabilir. Nitekim, makalenin yazıt metninin okunuşuna ilişkin kısmı buraya alınmamıştır. Fakat gerek yazıtın ana çizgileriyle değerlendirilmesi ve gerekse geniş tarihsel çerçevesi içine yerleştirilmesi açısından yazı gerçekten ilginçtir ve Atatürk'ü akla getirmesi tamamen yerindedir. Atatürk eski zamanların en kalburüstü Türk büyüklerine benzetilmekle şüphesiz ki bir şeref kazanır. Fakat bu benzetme bu kalburüstü Türk büyüklerine de aynı şekilde şeref kazandırır.

Atatürk'ün büyük insan olarak en belirgin yönü, hem büyük bir fikir adamı ve hem de bir icraatçı, büyük bir aksiyon adamı, olmuş olmasıdır. Tarihte Fârâbî gibi Beyrûnî gibi tarih çapında büyük Türk düşünürleri, küçük sayıda olmamak üzere, yetiştiği gibi, üstün yetenekte devlet adamlarının örneklerine de tarihimizde oldukça sık rastlanmaktadır. Fakat her iki vasfı da şahıslarında birleştiren devlet adamları örnekleri şüphesiz ki çok daha ilginç, ve ilginç olduğu kadar da, ister istemez, seyrekler. Atatürk'te istisnâî denecek kadar mükemmel bir örneğini gördüğümüz bu tip devlet adamının ideal devlet adamı olduğu düşüncesinin Orta Asya İslâm öncesi Türk tarihinde bir gelenek olması son derece ilginç bir olaydır. Yine böyle bir düşüncenin tarihimizin en büyük filozofu olan Fârâbî tarafından da benimsenmiş olması, ve yine, Kutadgu Bilig'de de bu düşüncenin, biraz değişik bir şekilde de olsa temsil edilmekte bulunması, üstünde durulup derinlemesine incelenecek bir olaydır.⁵

⁵ Bu konuda, bkz., Mübahat Türker-Küyel, "Kut, Fârâbî ve İbn Sînâ'daki Al-Akl al-Fa'âl için bir Temel Oluşturabilir mi?" *İbn Sînâ, Doğumunun Bininci Yılı Armağanı*, derleyen : Aydın Sayılı, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara 1984, s. 489-590.

